

Futóhomok

Sasheverő...

Már hónapok óta rabjai vagyunk neve varázsának.

Egyszer láttam, s azóta sokat beszéltem róla a szegedi múzeum kutatójának, Csongornak, néznénk már meg ezt az elhanyagolt magyar tájat, amilyen bizonyára még sok van szerte az országban. Akkor találtam rá, amikor a párt megbízásából segitettem a pusztamérgesi szegénységet az új honfoglalásban, s utam ezen keresztül vezetett a kisszállási volt hercegi birtokra, hogy innen is kapjanak földet a mérgesiek, akiknek igénye kielégítésére a „szülőhomok” már kevésnek bizonyult.

Egy augusztusi reggelen kétlovas parasztszekérrel indulunk Mérgesről „felfedező” utunkra. Kocsisunk Börcsök Andrásné. Neki most is akadna éppen dolga a ház körül, a párját ugyancsak szoritja a sarjúvágás, de a lovak ráértek, rábeszélésünkre vállalkozik az útra, bár, mint mondja, sohasem volt még a Sasheverőn.

Az alsóbalotai új bekötőúton kocogunk. Az idő meglehetősen esőreálló. Csepereg is, de eső nem lesz belőle, pedig nagyon elkelne. Nemsokára kiérünk az észak felé forduló halasi útra. Az út két oldala nagyjából kaszáló. Néhol levágták már róla a sarjút, máshol éppen most vágják. A nyolcas kilométerjelző kő után lápos területre érkezünk. Emberemlékezet óta vizes volt ez a terület, csupán 1952-ben száradt ki a víz belőle — mondják az idevalósiak. Csongor hiúz szemmel néz mindent, már a kocsiról észreveszi a nád és gyékény közt a vízből kibúvó apró sárga virágocskákat. Megállítja a kocsit, begázol érte, hogy a gyűjtemény számára szerezzen belőle.

— Ez egy rovarfogó növény; rencének hívja a nép — magyarázza. — Levélhólyagocskáiban ejti rabul az apró vízi rákokat s egyéb élőlényeket, s fölemészti testüket. A „Vadvízország” című filmben is szerepelt már ez a gyilkos növény...

Ennek a begyűjtése még csak könnyen megy. A növények nem szaladnak el. Nehezebb annak a rovarféleségnek elfogása, amelyik ott lakmározik az egyik virágon. Megkezdődik a türelmi játék, a versenyfutás a rovar birtoklásáért. Tagadhatatlan a rovar előnye a gyűjtővel szemben, hiszen az repülni tud, míg a gumicsizmák tulajdonosa csak a vízben vagy a parton cuppoghat utána. A vége azonban: csak belekerül az éteres gyűjtő üvegbe, melynek már a szagától is irtózik az idevaló homoki népesség, így Börcsökné is.

Mehetünk tovább.

A kilencedik kilométerkőnél nyugatra fordul a kocsink. Szép, sík vidék, amerre elér a szemünk. Távolsötétlő nyárfák szegélyezik a vidéket. A nap kibúvik a felhők közül.

Meleg lesz a mai nap, — állapítjuk meg a kocsin. Csongor már nekivetkőzik, jöllehet buckáknak még híre sincs.

Alig járt úton haladunk most. Az út mentén tenyésző apró százforintos füvet már a mi szemünk is észreveszi. Cintória-fűnek hívják errefelé, s meg vannak győződve jó hatásáról. Igazuk is van. Igen fontos gyógynövény ez, sok orvosság anyaga kerül ki belőle, ezt Csongor is elismeri.

Egyszerre jobbra hatalmas galagonyabokrot pillantunk meg. Ez a kapuálló, s a ritkás fák között kanyarodó úton csakhamar előtűnik a táj: a pusztuló puszta.

De nem olyan, ahogy a nóta mondja:

„Sík a puszta, se halma, se erdeje,
Kilátszik a sudár torony teteje...”

Zárt a tér, ráborul az izzó kékség. Majd bucka buckát ér. Mint a hullámvasúton, úgy érezzük néha magunkat, midőn kocsink a homokvölgybe gördül le. Egy helyt szabályos hegyláncot látunk, másutt egy kisebb síkságból kiemelkedő kúpot. De az ilyen síkság széle-hossza nem több kétszáz méternél. Ritka a kopasz bucka, a legtöbbször fás a déli, délkeleti oldala.

Mindnyájunkat elfog a bámulat a táj szépségén. Még Börcsöknét is, aki pedig a homok szülőtte. Jómagamat is, mert a régi emlék után, utat veszelve irányítottam „expedíciómat”, s egészen újat leltem. Valamikor egy fátlan, csupasz buckás pusztán mentünk át, ahol alig volt növényi élet, ami volt, az is csak kezdetleges, úttörő. Itt most minden kiesnek tűnik, legalább is ahhoz az első képhez viszonyítva. Úgy van az ember vele, ha idegen helyen jár, messze körülnéz, s nem lát az orra elé.

Most is úgy jártunk. Néztünk a látóhatárig szerte-szét, a kocsi előtt a lovak pedig maguk elé. Mert nekik kellett húzni a terhet, nézték az utat, hol a könnyebb. Ha a vett nyomon utat tovább nem találtak, megálltak.

Most is így történt. Így vettük észre, magunk elé nézve, a homokkrátert. Nagyt, de nem tűzhányóét. Az utat emeletnyi magas bucka zárta el. Tetején a „forgószél menyasszony” járhatta szilaj táncát, felverve uszályával felül a homokot, jó öllel mélyebbre kiséperve alul a tánc helyét. A kráter élét homokkötő füvek gyökerei tartják össze.

A kutató is tágrányított szemmel bámulta ezt a természeti jelenséget, mint aki nem tud betelni a szépség látásával. Kodak után keres, lefényképezi, hogy szépségét mások is megláthassák...

Tovább haladva sűrűn meg-megáll kocsink. Mindenütt van valami begyűjteni vagy megörökíteni való. A fehér homoki székfű (hivatalos néven a kései székfű) gyökerestül, mindenestül kerül a gyűjtőmappába. A székfű egyben kötelességére is figyelmezteti a gyűjtőt, ne csak maga elé, hanem a lába alá is nézzen. Hol, milyen növényke lapul. A növénygyűjtési láz Börcsöknét is elfogja. Hagyná már rám a kocsit lovastul. De expedíciónk vezetője, a műzeumi ember úgy törvénykezik, hogy alkalmas, árnyékos helyen ki kell eresztetni táltosainkat etetésre. Delelőre emelkedett már a nap, éhesek s fáradtak ezek a derék állatok.

Egy buckatetőről elénk tárul a puszta párhuzamosan, délkeleti irányba húzódó dombsorának minden szépsége. Majd mindegyik bucka fákkal van díszítve: nyárfával, akáccal. A nyárfák közül a törpenyárfa a legelterjedtebb. A fűzfát csak az apró ún. serevényfűz képviseli. Néhol szokatlan vastag nyárfatörzsek állnak ki a sárga homokból. Bokroknak nézné a felületes szemlélő. Valóságban: évtizedes törzsek, betemetve. Évek múltán, amikor tovább vándorol a bucka, újra meglátja a napvilágot a nyárfa törzse. Olyan ilyenkor, mint a megkopaszodott öregedő ember, csak a feje tetején van még néhány szál haja...

Valamikor ilyen volt az egész környék, le a szegedi határig. A silány homok volt itt a legnagyobb úr. Szabadon száguldhatott mérföldeken keresztül, tüskés paripaként táncoltatva az ördögszekeret, ringott az árvalányhaj kalásztengere, s a táj fölött keringő, egeret leső pusztai sas sem ment ritkaság számba.

Egyik „szurdok”-völgyben kieresztjük a lovakat. Börcsökné megy virágot gyűjteni, a kutató fényképezni, magam rőzsessedés közben figyelem a puszta zöld varázsát. Próbálom megfejteni vagy zenében kifejezni: ahol a szopránt a mély laposok üdébb foltja, a férfias tenort a buckák tetején tenyésző akác-bokrok erősebb zöldje képviseli. A nyárfák zöldje a tömör bariton, széltől forogató leveleiken a napsugár fehér virágokat csillogtat. A „völgyekben” az erdőgazdaság telepítette, a szálfüveken jóval túlnőtt fiatal fenyőcsemetek mély basszusa brummog bele a rekkenő hőségbe. Mindezek alatt az életüket leélt füvek kiaszó színe, milliányi tücsök és szöcske zenéjével egészíti ki a puszta csendes „nyári koncertjét”.

Szalonnasütés, nyársforgatás közben — nem is annyira a magam éhségére gondolok, mint inkább a gyűjtés és szépségbe belefeledkezett fiatalokéra — elgondolkozom Tömörkény és Móra „homoki embör”-eiről. Én még ösmerem ezt a fajtát. Kevesen élnek belőlük, igaz. Találkoztam is velük, de már nem azok, akik voltak. A homoki „embörök”, akikről írtak, akiket ismertem — elvesztek. Nem személyükben, de jellegzetességükben. Azok a jellegzetességek, melyekre Tömörkény, Móra oly könnyes szeretettel mutat rá, — hogy fölrázzák a „nemzet” lelkiismeretét — kivesztek az emberekből. Nincs már az a minden-mindegy hangulat az embereken, nincs meg az a fásult beletörődés a nincstelenségbe, a reménytelenségbe. Ma már ha elégedetlenek az emberek, az onnan adódik, hogy igényesebbek lettek. Öltözködésében alig van, vagy inkább nincs már különbség a tanyai és városi ember között. A harminckét-harmincöt év körüli Börcsöknének is lám már körömcipője van s tartós hullám barna hajában. Beszédmódja is inkább városias.

Hiába, nagyot haladt a világ tíz év alatt.

Elkészült az ebéd.

Ha... hóó! — kiáltok tele tüdővel, már ahogy korom engedi, abba az irányba, ahonnan Csongort várom, hogy az irányt vehessen a szálláshely felé, hiszen könnyen eltévedhet.

Kiáltozásom csak a csendet töri meg. Nem csinál riadalmat a puszta lakóinál. Ezideig csak öt kék csókát, egy-két gépicset, barázdabillegetőt s egy vitorlázó golyát láttam csak a madárvilágból, emlőst pedig egyet sem. Pattanó szöcskék mindenfelé találhatók az ember lába körül.

Előkerül Börcsökné, utána Csongor, akinek első dolga, hogy filmet cseréljen. Letelepednek a tűz köré, jobban mondva, igyekeznek a tűztől minél messzebb kerülni a rekkenő hőségben. A rőzse alatt nagy, lompos szitakötő-félét pillantok meg. Gyűjtő barátunk rögtön lecsap rá, s elragadtatva szemléli, dicséri. Én a neve után kérdezősködöm. Börcsökné is belekottyant:

— Ha még nincs neve, legyen nyársforgató, hiszen szalonnasütés közben találtuk!

De neve már van az ártatlan jószágnak. Pusztai hangyaleső jól fejlett példánya. Helyesebb volna pusztai útonállónak nevezni. Mint kiderül, a lárva homoktölcsérek mélyén leskelődik a hangya-dolgozók serény, cipekedő népére. Gyanútlanul közlekedik a csapda felé a hangya, megcsúszik a tölcser falán, s már menthetetlenül a hangyaleső könyörtelen csápjainak zsákmánya.

Ez is belekerül a gyűjtőüvegbe. A növények pedig az itatósok közé. Ott van már a homoki pirosító vagy báránypirosító, melynek gyökeréből hajdanában a juhászok a bárányok háta megjelölésére alkalmas festékeket készítettek. A vértő vajsárga virágaiért nem kell messzire menni. Ott nő a tűzrakástól néhány lépésnyire. De vigyázva kell begyűjteni, merev serteszőrei

százával fúródnak bele az ember tenyerébe. Így védekezik a növény az állatok harapása ellen, ez a mi kis „Heidenröslein”-ünk. Óvatosan kell présbe helyezni a náprózsák kénsárga, gyöngye szirmú virágait. Érdekes növényke. A homokból kiálló szára egészen elfásodott, kemény, érzéketlen már a homokszemek súrolásával szemben, a virágszirmok annál érzékenyebbek, mire a lelőhelytől a szálláshelyig viszi az ember, közben már elfonnyad vagy le is hullik sárga bársonya.

Az ebéd ízlik. Utána inni kellene. Előbb azonban keresni kell a kutat.

— A lovak majd elvezetnek a vízhez! — mondja Börcsökné. — Azok is szomjasak...

Így is történt. Nem kellett egy fél kilométernyit sem mennünk. Elérkezünk egy nyárfák közötti hajlatban, háromnegyed holdnyi földön terpeszkedő kezdetleges kis épülethez. A „ház” alapja öt sor téglá, rajta ún. „hantfal”. A „pitar” eresztett teteje fonott, „tutaj”-falon nyugszik. Kéménye sincs az épületnek.

— Adjon Isten! Hát köll-é a vendég? — köszönünk be az ajtón.

Társ nélküli, ötven év körüli asszony a gazda. Persze, hogy kell a vendég, hiszen ritka az ilyesmi errefele. Már hozza is ki a házból az egyszerű székeket, s az eperfa alá helyezi számunkra.

Megindul a beszélgetés. Érdeklődünk nála a Sasheverő-elnevezés eredete iránt. Nem tud rá feleletet adni, de azt tudja, hogy valamikor ez a terület a nagykállóiak birtoka volt. Az ő apja odamaradt az első világháborúban. Ura is juhász volt, mint az apja, de egy másik asszonyhoz pártolt. Ezért a földért keményen meg kellett szolgálniuk a múltban. Az ételmen kívüli kétévi bér volt a föld ára: tíz birka. Az életével most meg van elégedve, nem bántja, nem zaklatja senki. Időnként az erdőgazdaságnál is dolgozhat. Ruhája egyszerű, házkörüli. A régi homoki emberek asszonyai még ilyent sem hordhattak.

Ebben az asszonyban találtam még egyedül azt a bizonyos régi homoki embert jellemző sajátságot: a belenyugvást. De közömbösséget itt sem találtam azért. Az ő belenyugvása sem egészen az, ami a régieké volt.

Elbúcsúzunk. De nem örökre. Erre a vidékre el fogunk még jönni egyszer vagy többször is.

A hátralévő időt gyűjtéssel töltjük. Háló hiányában a rovargyűjtés kedvezőtlenebb eredményt hozott a sok futkározás után is. De nem is volt egészen veszély nélküli. Egy szép, fekete földiméh kétszer is megsúrta a gyűjtő ujját, míg végleg az üvegbe került. De megérte, mert kijelentette, hogy „remek példány”. Még ki is nevetett naivságomért, hogy megkérdeztem, nem a potroh végén lévő lángveres folt teszi-e oly remekké ezt a harcos állatot? A lustábbakat könnyű volt megfogni, ezek valósággal behullottak az ölüvegbe.

Lehajlóban volt már a nap. Indulnunk kellett, hogy elérjük a vonatot, s napszállta előtt Börcsökné, s nem utolsó sorban a lovak is, hazaérkezzenek.

Hazatérőben a műúton sárga porfelhő tűnik föl előttünk. Nem autótól vagy kocsisortól származik.

Itt emeletnyi magasságban, a szél segítségével még „utazik a homok”.

Igen. A mi hazánkat módszeresen kell megismerni, s ha megismertük, végtelenül kell szeretni!

Ennek a jelenségnek okát fel kell még derítenünk, s az illetékesek elé tárnunk, ha csak egy csöppet is szeretjük ezt a homoki népet, s törődni akarunk a

sorsával is. Ez nem okoz nagyobb nehézséget, mint inkább az ezt követő intézkedés, s végül maga a munka.

Végül is nagyon meg voltunk elégedve Sasheverő „fölfedezésével”. Múzeumi barátunk szerint több napi táborozással s minden évszakban módszeresen kellene kutatni ezt a területet.

Néhány nap múlva is, mikor találkoztam vele, ki tudja, hányadszor fujt rá a bársonyos bogár-szúrt újjára, de nagy meggyőződéssel mondta: „Sasheverőt módszeresen kell kutatni!”

VARGA JÁNOS

KÁLDI JÁNOS

Emlék halvány fényben

Többször gondolok most
szikár, holt apámra
ilyenkor, estetájon,
ha csügged a lárma.

Többször gondolok rá, —
a vasakat hozza,
s melegíti őket
ősziest-pirosra.

Keze alatt — hallom —
fájva énekelnek,
dalolnak a vasak
ósi vas-szerelmet.

Am, tíz éve immár
rozsdá ült a vasra,
s valahol eldobva
vastag por takarja.

S nyugszik, ki a nótát
kínjában csiholta, —
elfonnyadt a szíve,
lehullott a holdja.

Bizony, most, ha élne,
többet mosolyogna,
több nyári fényt szórna
napjainak sodra.

Nem hallgatna sokat,
mikor hazamenne,
gomblyukába néha
virágot is tenne.

Apás szeretettel
nézne már a vasra, —
s akkor is örülne,
versemet olvasva...

KÁLDI JÁNOS

Ajándék

Amint mondtam már, kicsi Anna,
harangszót kötök szép hajadba, —
s ott szól tovább lobogva, hosszan
ősziest, arany alkonyatban.

Szorosra kötve, ahogy adtam,
ott szól tovább a te hajadban, —
elnyúlik élénk, hosszú kékje
a nagyon ősziest messzeségbe...